

TARTIŖMALI İLMÎ TOPLANTILAR DİZİSİ - 40

GENÇLİK DÖNEMİ Ve EĞİTİMİ-II

Tartışmalı İlmî Toplantı

18-20 Nisan 2003

BURSA

Prof. Dr. Mehmet Emin AY	*	Dr. Turgay GÜNDÜZ
Prof. Dr. Ahmet GÜÇ	*	Yrd. Doç. Dr. Naci KULA
Doç. Dr. Faruk KARACA	*	Doç. Dr. Talip KÜÇÜKCAN
Prof. Dr. Veysel BOZKURT	*	Doç. Dr. Mehmet BAYYİĞİT
Yrd. Doç. Dr. Mustafa AYDIN	*	Dr. İbrahim GÜRSES
Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÖCAL	*	Dr. Nermin ÇİFTÇİ

Dr. Halil EKŞİ

İstanbul 2003

GENÇLİK DÖNEMİ ve EĞİTİMİ

ENSAR NEŞRİYAT: 74
İSLÂMÎ İLİMLER ARAŞTIRMA VAKFI
Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi: 40

Tebliğlerin
Muhteva ve dil bakımından sorumluluğu
Tebliğ sahiplerine aittir

Editör:

Prof. Dr. Hayati HÖKELEKLİ

Yayına Hazırlayanlar:

Dr. İsmail KURT
Seyit Ali TÛZ

Baskı:

Step Ajans
Davut Paşa Cd.
Kale İş Merkezi, 224
0212 482 13 41

ISBN 975-6794-18-6

ENSAR NEŞRİYAT TİCARET A.Ş.

Süleymaniye Caddesi, 11 Süleymaniye/İstanbul
e-mail: ensarv@ttnet.net.tr – Web site: www.ensar.org
Tel-Faks: +90 (0212) 513 43 41-513 03 09-513 09 90

GENÇLERDE IZDIRAP TECRÜBESİNE BAĞLI DİNİ KRİZLE BAŞA ÇIKMAYA YÖNELİK ÖNERİLER

Yrd. Doç. Dr. Naci KULA*

Giriş

İnsanın hayatında sevinç, neşe, mutluluk olduğu kadar acı, üzüntü ve ızdırap da mevcuttur. Çünkü insanın yaşantısı çok yönlü bir özelliğe sahiptir. Bir yandan iç dünyamızda oluşan duygu ve düşüncelerin etkisi altında kalırken diğer yandan da çevremizdeki çok çeşitli uyarılara muhatap olmaktadır.¹

Hayatımızdaki bu çok yönlülük, farklı durumları yaşamamızı sağlamaktadır. İşte bu farklı durumlar sebebiyle kimi zaman bizi sevindiren, mutlu eden, neşeli ve kendimizi iyi hissetmemizi sağlayan olayları veya durumları yaşarken; kimi zaman da bize acı, üzüntü veren, yaşama arzumuzu azaltan hatta hayattan bıkmamıza yol açan olay ya da durumlarla da karşılaşırız. Özellikle bize acı, üzüntü, ızdırap veren olaylar, tabiat olayları, kaza, ani ölüm vb. gibi beklemediğimiz, tahmin etmediğimiz anda gerçekleşmekte veya hastalık, başarısızlık, sakatlık, yaralanma, kayıp vb. gibi yaşamımızı zorlaştıran, sıkıntı ve kaygı oluşturan birtakım durumlarda karşımıza çıkmaktadır. Böylesi durumlarda normal şekilde süren günlük hayatımız bir anda altüst olmakta, zorlanmakta, çaresizlik ve ızdırap duygusuyla karşı karşıya kalabilmekteyiz. İşte doğuştan ya da sonradan kaza, yaralanma, doğal felaket, savaş, hastalık vb. nedenlerle bedensel özürülük durumunu yaşama ile özellikle depresyon gibi sarsıcı bir doğal afete maruz kalma, birtakım sıkıntı, zorluk ve ızdıraplarla karşılaşmaya neden olan olaylar arasında yer almaktadır.

* Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi Öğretim Görevlisi

¹ Feriha Baymur, *Genel Psikoloji*, s. 63.

Biz bu tebliğde ızdırap tecrübesi yaşayan bedensel özürlülük ve 17 Ağustos 1999'da ülkemizi üzüntüye sevkeden Marmara depremini yaşayan gençlerimizin yaşadıkları bu ızdırap tecrübelerine bağlı ne tür dini krizlerle karşılaştıklarını ve bunlarla başa çıkmaya yönelik neler yapılabileceğini incelemek istiyoruz.

Bu çerçevede konumuzu incelerken, örneklem grubumuzu, 2000-2001 yaz ve kış döneminde İstanbul ve Çorum'da ankete dayalı yaptığımız "Bedensel Özürlülük ve Dini Başa Çıkma" konulu araştırmada² yeralan 16-22 yaş arası gençten mülakata gönüllü katılan 50 kişi ile buna ilaveten Çorum ve Bursa'dan tesadüfi yöntemle seçtiğimiz 52 bedensel özürlü genç³, 17 Ağustos 1999 Marmara depreminde de görüştüğümüz⁴ 200 kişi arasındaki 40 genç oluşturmaktadır. Araştırmamızda örneklem grubunu oluşturan bu gençlerle yaptığımız mülakata dayalı görüşmelerde elde ettiğimiz bulgulardan konumuzla ilgili olanları kullandık.

Bedensel özürlülük ve depremle ızdırap tecrübesini yaşayan 142 gencin karşılaştıkları dini krizlerin neler olduğunu ele almadan önce ızdırap tecrübesi ve dini kriz ilişkisini incelemek konunun daha anlaşılır olmasını sağlayacaktır.

1. Iızdırap Tecrübesi ve Dini Kriz

Hayatında, az veya çok beklediği gibi olmayan şeylerle ve istediği gibi gitmeyen olaylar ve durumlarla karşılaşmayan ve hatta zaman zaman kendi başına gelen veya başkalarında gözlediği bir olay karşı-

² Zikredilen araştırma, İstanbul'da İstanbul Büyükşehir Özürülüler Merkezi ve Beyazay Görmezler Derneği ile Fiziksel Engelliler Vakfı, Çorum'da ise Çorum Sakatlar Derneği'nin katkılarıyla tesadüfi örneklem yöntemiyle seçilen bedensel özürülüler üzerinde yapılmış olup, yayına hazırlanmaktadır.

³ Çorum'da ankete dayalı çalışmamız dışında 2001 yılında ayrıca tesadüfi örneklem yöntemiyle mülakat yapmak üzere seçilen 30 genç ve 2001 yılı yazında da Bursa'da aynı şekilde 22 bedensel özürlü genç ile görüşülerek örneklem grubu çeşitlendirilmiştir.

⁴ Depremzede 40 genç ise 17 Ağustos Marmara depreminde önce 100 kişi ile görüşülerek yapılan ve 2000 yılında Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin 25. Özel sayısında yayımlanan "Deprem ve Kıyamet Benzetmesi" isimli araştırma ile daha sonra 100 kişi daha ilave edilerek 200 kişi ile yapılan görüşme sonucunda hazırlanan ve 2002 yılında Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisinin 1. sayısında yayımlanan "Deprem ve Dini Başa Çıkma" isimli araştırmadaki örneklem grubundaki bireylerden oluşmaktadır.

sında duygu ve düşüncelerini “bu bir kötülük, bir zulüm, bir ızdırıp” gibi kavramlarla ifade etmek durumunda kalmayan bir insan herhalde çok azdır. İyilik ve güzellikler kadar kötülükler ve çirkinlikler de izafi de olsa, hemen her insanın ya doğrudan hayatını, ya da en azından gözlem alanına girmenin bir yolunu bulmaktadır.

Bu nedenle yaşanan çeşitli acılar ve sıkıntılar olsun, onlara sebep olan deprem, sel gibi doğal afetler veya şiddet ve zulüm gibi insan kaynaklı kötülükler olsun, hemen hemen her insana az ya da çok dokunduğu gibi onları ister istemez birtakım duygu ve düşüncelere de sevk etmektedir. Bir afet veya zulümle karşılaşan insan, bir yandan mesela tıbbi veya hukuki yollarla bundan kurtulmaya çalışırken öte yandan da çoğu kez “neden bu olaylar başıma/başımıza geldi” şeklinde zihinsel bir sorgulama, açıklama getirme ve anlam bulma çabası içine girebilmektedir.⁵ Zira insan kendisinde ve çevresinde olup biteni anlayan ve anlamlandıran bir varlıktır. Bu nedenle bir acı ve kederle karşılaştığında bunu bir çok yönden sorgulayacaktır.

Gençlik döneminde ise, özellikle ergenliğin ilk yıllarında yaşanan acı ve ızdırıp dolu olaylar başta olmak üzere sorgulama, anlamaya çalışma ve buna bağlı olarak da birtakım şüphe ve bunalımlarla karşılaşma yoğun bir şekilde yaşanır. Zira gençlik dönemi biyo-psikososyal açıdan bir değişim ve gelişim dönemidir.⁶ Bu dönemde genç yeni bir kimlik kazanmaktadır. Kendisinde meydana gelen bedensel, ruhsal ve sosyal değişim ve gelişmelerle çocukluktan yetişkinliğe doğru geçişin çabası içerisinde. Bu nedenle çocukluktan farklı olarak yaşanan durum ve olaylar yeniden gözden geçirilmekte, sorgulanmakta ve gençte meydana gelen değişim ve gelişmeler anlamlandırılmaya çalışılmaktadır.⁷ Bu açıdan gençlik dönemi, yetişkinliğe geçişi sağlayan, yeni bir kişilik oluşturma süreci ve bazı krizlerin de yaşandığı bir dönemdir.

Gencin bu dönemde yaşayabileceği en önemli kriz, kimliğini oluşturma çabası içerisinde karşılaşabileceği sıkıntılardır. Genç, başta hızlı fiziksel büyüme sonucu bir kimlik karışıklığı duygusu yaşar. Gençler, öylesine hızlı bedensel büyüme ve değişime ile karşı karşıya kalırlar ki kendilerini zor tanıyabilirler. Bu yüzden gençlerin çoğu, görünüşleri ile aşırı derecede ilgilenirler. Gençlerin kimlik oluşturma ça-

⁵ Cafer Sadık Yaran, *Kötülük ve Teodise*, s. 7-8.

⁶ Artur Jersild, *Gençlik Psikolojisi*, (çev; İbrahim N. Özgür), s. 10-22.

⁷ Atalay Yörükoğlu, *Gençlik Çağı*, s. 92.

balalarında karşılaştıkları bir başka sıkıntı da toplumsal yaşantıda gelecekteki yerleri hakkındaki kaygıdır.⁸ Toplum içersinde önlerinde beliren sayısız seçim imkanlarının ve seçeneklerin ağırlığı altında ezildiklerini hissederler ve karar vermeye zorlanırlar. Bu nedenle kimlik biçimlenmesi hayat boyu devam eden bir süreç olmasına karşın kimlik sorunu dönüm noktasına büyük ölçüde ergenlikte ulaşır. Pek çok iç değişikliğin yer aldığı, geleceğe bağlanma açısından pek çok şeyin kazanılma ya da kaybedilmesinin söz konusu olduğu bu dönemdir.

Ergenlikte yapmak zorunda olduğu türlü seçimler ve almak zorunda olduğu kararlar için kişinin daha önceki kimliği yetersiz görünmektedir. Bu yüzden genç, kazanma çabasında olduğu yetişkinlik görevlerini ihtiva eden kimliğiyle çocukluktaki kimliği arasında öyle bir bağlantı oluşturmalıdır ki hem toplumsal ilişkilerini sürdürmeli hem de kendi içinde bir süreklilik sağlayabilmelidir. Bu bağdaştırmanın güçleştiği anlarda bazen genç, psikososyal moratoryuma girer. Kendisini bulmak için bir çeşit "ara" verir.⁹ Bu ara verme, kendi kimliğini oluşturmada bir hayat anlayışı kazandırma açısından katkı sağlayan din ve ideolojiye ilişkin yaklaşımında da söz konusudur. Değerler ve dini konularda da karar vermekten kaçınan ya da zorlanan genç, adeta bir dönem moratoryum yolunu seçebilir, din ve inançlar konusunda kararını geciktirebilir. Ergenlikte bu geciktirme, kimlik oluşturma açısından bir kişilik bütünleşmesine ve gerçek toplumsal yeniliklere yol açabildiği gibi, dine yaklaşımı yönüyle de genelde olumlu bir çözülme ile sonuçlanabilir, ancak bazen tersi de söz konusu olabilir. Dini bir karmaşa ve kriz yaşanabilir.¹⁰

Ayrıca gencin dini gelişiminde karşılaştığı krizlerden biri de dini krizlerdir. Zira gençlik döneminin dini gelişim özellikleri çerçevesinde 12-14 yaşları arasında soyut düşünmenin gelişmesine paralel olarak çocukluk döneminde tam anlamıyla kavranılmadan oluşmuş olan dini inancın yerini şuurlu bir dini inanç gelişimi almaya başlar. Ancak 14-18 yaşları arasında ergende meydana gelen birtakım fiziki ve ruhsal değişimler sonucunda bağımsızlık duygusunun uyanması, anne babanın düşüncelerinin, önceden öğrenilen ve itirazsız kabul edilen pek çok hususun tetkik edilmesine ve tenkitçi bir tutum geliştirmesine sebep

⁸ William, C. Crain, "Erikson Yaşamın Sekiz Evresi", (Edt. Bekir Onur, Ergenlik Psikolojisi) s.36.

⁹ Bkz. Clain, a.g.e, s.37-38.

¹⁰ Bkz. Erik Erikson, İnsanın Sekiz Çağı, (çev.T.Bedirhan Üstün, Sedat Şar) s.29.

olur. Böylece ergenin anne-babası ile olan ilişkilerinde çatışmalı bir durum ortaya çıkar. Bunun sonucu her türlü otoriteye isyan etme arzusu belirir. Ayrıca okulda öğrenilen bazı bilgilerle dini bilgiler arasında irtibat kurmada güçlük çekme ergende dini şüphe ve kararsızlık eğilimlerinin ortaya çıkmasında etkili olur. Dolayısıyla din psikolojisi açısından ergenlik dönemi hem “dini uyanış ve dine dönüş” hem de “dini şüphe ve kararsızlık” dönemi olarak bilinir.¹¹

Bu itibarla ergenlik döneminde gencin karşılaştığı dini krizler, şüphe ve bunalımlar içerisinde –özellikle acı, elem ve ızdırap verici olayların da neden olabileceği- Tanrı’nın varlığı, birliği, muhtelif sıfatlarıyla ilgili şüphe ve bunalımlar yer almaktadır.¹²

Zira dünyanın ve üzerindeki hayatın bir başka yönünü oluşturan depremler, seller, kuraklıklar, hastalıklar ve ölümler, savaşlar, işkenceler, sakatlıklar gibi olgu ve olaylar, bunların neden olduğu acılar, kederler ve ızdıraplar bir de din ve Tanrı inancı açısından değerlendirilmekte ve sorgulanmaktadır. Yaşanılan veya karşılaşılan sıkıntılar, inanan insanların bile aklına zaman zaman “acaba Rabbim bu dayanılmaz belaya beni neden duçar etti” vb. soruları getirebilmektedir.¹³

Bu sorulara cevap ararken veya yeterli, tatmin edici cevap bulamama durumlarında, olayların olumsuz etkileri sebebiyle de bazı bunalımlar, şüpheler yaşanmakta hatta Tanrı’nın varlığı, kudreti sorgulanmaktadır.

Bedensel özürlü ve depremzede gençlerle yaptığımız araştırmada da ızdırap tecrübesine bağlı olarak yaşanan dini kriz içerisinde kötülük problemi eksenli Tanrı’nın merhameti ve adaletiyle yaşanan acı olayı uzlaştırmada zorlanma ve buna bağlı olarak Tanrı’nın varlığından bile şüpheye düşme ile birlikte özellikle depremde göçük altından kurtulan ya da çevresindeki yakınlarını kaybeden gençlerin yaşadıkları ölüm korkusu, Tanrıya sitem etme, yaşanılan ızdırap verici olaylardan dolayı aşırı suçluluk ve günahkarlık duygusu içerisinde ol-

¹¹ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, s. 267-273.

¹² Ergenlik dönemindeki Tanrıyla ilgili şüphe ve bunalımlar için Bkz.; Hayati Hökelekli, “Ergenlik Döneminde Dini Şüpheler”, *Din Öğretimi Dergisi*, Sayı: 14, 1988, s. 79-80; Erdoğan Fırat, *Üniversite Öğrencilerinde Allah İnancı ve Din Duygusu*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s. 55; Kenneth E. Hyde, *Religion in Childhood and Adolescence*, s. 65.

¹³ Yaren, *a.g.e.*, s. 9.

ma, bedensel özürlülük ve deprem olayının sorgulanması ve psikolojik sıkıntısı nedeniyle dini inanç zayıflığı ve ibadetlere yönelmede, azaltmada gençlerin karşılaştıkları dini krizlerdendir.

a-Kötülük Problemi ve Tanrı'nın Varlığından Şüpheye Düşme

Kötülük problemi, başta felsefe ve teoloji alanında üzerinde durulan ve insanın yaşadığı doğal afetler, hastalık, ölüm gibi fiziki/doğal kötülük diye isimlendirilen, ya da insanın kendisinden kaynaklanan zulüm, savaş, haksızlık gibi ahlâki kötülük adı¹⁴ verilen Tanrı'nın varlığı, adaleti ve merhametiyle uzlaştırılamayan acı, keder ve ıstıraplı durumların yol açtığı bir sorundur.¹⁵ Kötülük probleminin temelinde yer alan Tanrı'nın varlığı ve iyiliği ile varolan kötülükler arasındaki aykırılık çerçevesinde yapılan tartışmaları ve varolan kötülüklerin Tanrı'nın varlığıyla çelişmeyeceğini ortaya koymaya çalışan teodise fikirlerini, felsefe ve teoloji alanlarına bırakarak¹⁶ burada bedensel özürlü olan ve 1999 depremini yaşayan gençlerimizin bu iki olay karşısında yaşadıkları ızdırap tecrübesi sonrasında Tanrı anlayışları ile ilgili tespitlerini yaparak bu konuda yaşadıkları sorunların neler olduğu, muhtemel nedenleri ve sorunu aşma noktalarını incelememiz daha uygun olacaktır. Zira gencin yaşadığı ızdırap tecrübesinin sonucu hissettikleri, kanaatleri, tutum ve davranışları, genelde acı ve ızdırap verici olay çerçevesinde Tanrı'nın ne murat ettiği, sorumluluğu vb. gibi konuların tartışılmasından daha önemlidir. Çünkü gencin elem ve ızdırap verici olay karşısında hissettikleri onun ruh halini yansıtacağından; bununla ilgili hususların, ele alınmasını gerekli kılar; aynı zamanda daha somut tespit ve değerlendirmelerin yapılmasını sağlar.

Bu nedenle bedensel özürlü ve depremzede 142 gencin bu iki olay sonucu yaşadıkları ızdırap tecrübesine bağlı kötülük problemi ve Tanrı'nın varlığı konusundaki şüphe ve bunalımlar, yaşanan olayın anlamlandırılması, sorgulanması ile daha çok öne çıkmaktadır. Çünkü ergen, gelişim özelliklerine bağlı olarak kendisinde ve çevresinde

¹⁴ Richard Swinburn, *Tanrı Var mı*, (çev.; Muhsin Akbaş), s. 86-87.

¹⁵ Cafer Sadık Yaran, *Günümüz Din Felsefesinde Tanrı İnançının Akıllığı*, s. 121; Mehmet Aydın, *Din Felsefesi*, s. 120.

¹⁶ Konuyla ilgili bkz.; Yaran, *a.g.e.*, s. 79-173; Metin Özdemir, *İslam Düşüncesinde Kötülük Problemi*, s. 53 vd.

meydana gelen olayları ve durumları dikkatle izler ve analiz eder. Köklü bir inanca sahip olmadığı takdirde çok geçmeden günlük hayatın denemeleri, Tanrı'nın her şeye kâdirliği ve sonsuz iyilik severliğe sahip olduğu konusunda sürüp giden fikrini sarsar, şüpheyi düşer.¹⁷

Yapılan araştırmalarda da özellikle günlük hayatta meydana gelen zulüm ve haksızlıklar, masumların öldürülmesi, hastaların acı çekmesi, çok sevilen şahısların ölmesi, kaza, depresyon, sel vb. doğal afetler gibi acı hayat tecrübesi karşısında pek çok ergenin adaletli, merhametli ve iyilik sever bir Tanrı'nın varlığı konusunda şüpheyi düştükleri ortaya çıkmıştır.¹⁸

Araştırma yaptığımız bedensel özürlü ve depresyonda gençler yaşadıkları bu durumu izah ederken öncelikle her iki olayı da acı ve elem verici bir olay olarak değerlendirmiştir. (Bkz. Tablo I). Bedensel özürlü gençlerin %76 ve depresyonda gençlerin %83'ü yaşadıkları durumu acı ve ızdırap verici bir olay şeklinde nitelendirmiştir. Bununla birlikte yaşanan bu iki olayı bedensel özürlü gençlerin %75 ve depresyonda gençlerin %70'i Tanrı'nın bir cezası olarak değerlendirirken¹⁹ olayın kendi içi dinamiklerine bağlı olarak oluştuğunu ifade edenlerin oranı bedensel özürlü gençlerde % 25, depresyonda gençlerde ise % 30'dur. Kişilerin kendisinden kaynaklanan tedbirsizlik, yanlış tutum ve davranışların etkisinin bu olayların oluşmasındaki rolünü ifade edenlerin oranı ise bedensel özürlü gençlerde %24, depresyonda gençlerde %18'dir.

Bu veriler ışığında öncelikle dikkatimizi çeken nokta yaşanan her iki olayın da acı ve ızdırap verici bir olay olarak nitelendirilmesidir. Yaşanılan bir olay bireyde acı, elem, keder, ızdırap uyandırıyor

¹⁷ Abdulkarim Bahadır, *Ergenlik Döneminde Dini Şüpheler ve Tereddütler*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 43.

¹⁸ Bkz; Bahadır, *a.g.e.*, s. 43.

¹⁹ Bedensel özürlü gençlerin yaşadıkları özürsüzlük durumunu Allah'ın bir cezası olarak algılamasıyla ilişkin 1996 da gerçekleştirdiğimiz 50 özürlü genç üzerinde yaptığımız çalışmada da %70'i ailenin bir suçu ya da günahının bedeli olarak özür durumunu yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bkz; Naci Kula, "Bedensel Özürlü Gençlerin Din Eğitiminde Dikkat Edilmesi Gereken Psikolojik Hususlar", ISAV, y.y., s. 198-199. Depresyon ve Dini Başa Çıkma isimli çalışmamızda da depremi Allah'ın bir cezalandırması olarak görenlerin oranı %63'dür. Bkz; Naci Kula, "Depresyon ve Dini Başa Çıkma", G.Ü. Çorum İlahiyat Fak. Dergisi, S: 1, Yıl: 2002, s. 243. Ayrıca Köse ve Küçükcan'ın da deprem bölgesinde yaptıkları çalışmada depremi Allah'ın cezalandırması şeklinde değerlendirenlerin oranı %22 olarak tesbit edilmiştir. Bkz; Ali Köse ve Talip Küçükcan, *Doğal Afetler ve Din*, s. 91.

bu onun ruhunda derin izler bırakır. Duygu ve düşüncelerinin altüst olmasına, sorunu kabullenmede zorlanmasına vb sıkıntı ve karmaşık bir ruh halinin oluşmasına yol açar. Böylesi karmaşık duygular yaşayan gençte büyük ölçüde ümitsizlik ve kararsızlık hakim olur.²⁰ Böylece duygusal gerginlikler, başta Tanrı inancı olmak üzere emir ve yasaklar manzumesi olan dine karşı gencin şüpheyile yaklaşmasına zemin hazırlar. Çünkü bu aşamada gence göre din yerine getirilmesi özveri isteyen bir takım sorumluluklar yüklemektedir. Oysa ki onun bunları yerine getirebilecek gücü bulamadığı gibi yeterli sorumluluk duygusundan da uzaklaşmıştır.²¹

Aynı zamanda yaşanan duygusal gerginlik, genci daha önceki bilgileri ile yaşanan durum arasındaki uyumsuzluğun ya da yetersizliğin de farkına varılmasında etkili olabilir. Genç yaşadığı acı, elem verici olayın gerginliği sebebiyle dini bilgilerinin yeniden gözden geçirir. Değerlendirmeler yapar. İzah edemediği hususlar karşısında şüphe ve tereddütler yaşar.²² Araştırmamızda da bedensel özürlülük ve depresyon olayının Tanrı inancı ile ilişkisinin olup olmadığı sorulduğunda (Bkz. Tablo 3) gençlerin çoğunluğu Tanrıya inandıklarını belirtmelerine karşın, (bedensel özürlü olan %57, depresyonda genç %75) büyük bir çoğunluk yaşanan olay ile Tanrı'nın merhameti ve adaleti arasında bir bağ kurmada zorlandıklarını ifade ederek (bedensel özürlü %42, depresyonda %63) zihinsel açıdan birtakım sorunlarla karşılaştıkları görülmektedir. Aynı zamanda yaşanan olay sebebiyle Tanrı'nın varlığından şüphe taşıyanların oranının da (bedensel özürlü genç %25, depresyonda %25) ile azımsanmayacak seviyede olduğu gözlenmektedir.

b-Aşırı Suçluluk ve Günahkarlık Duygusu

İzdirap tecrübesi yaşamış olan bedensel özürlü ve depresyonda gençlerin karşılaştıkları, bir diğer dini kriz, aşırı suçluluk ve günahkarlık duygusudur. Bedensel özürlü ve depresyonda gençlerin yaşadıkları durumu izah ederken acı ve elem verici bir olay olarak değerlendirmeleri yanında büyük oranda (Bedensel özürlüler %75, depresyonda %70)

²⁰ Bkz.; Selahattin Şenol ve arkd., "Çocuklarda ve Ergenlerde Depresyon", *Ben Hasta Değilim*, (edt; Aysel Ekşi), s. 335 vd.

²¹ Bahadır, *a.g.e.*, s. 41.

²² Bkz; Bahadır, *a.g.e.*, s. 42.

Tanrı'nın bir cezalandırması olarak görmeleri (Bkz. Tablo-1) anlamlı bir veri olarak dikkatimizi çekmektedir. Zira bedensel özürlülük ve depresyon, Tanrı'nın bir cezası olarak görmek, bir hatanın ya da günahın bedeli olarak bu durumla karşılaşıldığının düşünülmesi anlamına gelebilir. Dolayısıyla bu durum, bir suçluluk ve günahkarlık duygusunun da hissedildiğinin ifadesidir. Çünkü psikolojik bir çaresizlik olan suçluluk duygusu, insanların büyük çoğunluğunun tecrübe ettiği evrensel insani bir olaydır²³ ve kişinin ulaşmak istediği "ideal ben"i belirleyen içinde doğup büyüdüğü, yetiştiği toplumu, norm ve değerleriyle kendisini "çatışma" halinde hissettiği psikolojik bir durumdur. Bu, önce deruni bir ahenksizlik, bir iç yaralanma hali olarak gözükür. Hataları sebebiyle kişi, kendi öz ahlâki otoritesi olan vicdan ve toplum otoritesi tarafından mahkum edilmiş hisseder.

Vicdanı ve toplum otoritesi karşısında kişi bunalım ve sıkıntı duyar ve kendinde suç ve hatasını itiraf etme ve bunları telafi etme veya çöküntülü bir yalnızlıktan kaçıp kurtulmanın baskısını hisseder. İnançlı kimselerde bu başka toplumun ahlâki otoritesi yerine ilahi mahkemenin varlığına inançtan kaynaklanır. Bu durumda Allah'a başvurma dolaylı olarak mevcuttur. Kişi hata ya da kötülüğü Allah'ın huzurunda işlediğinin açık şuuruna sahip olmadıkça gerçek bir dini suçluluk duygusundan bahsetmek uygun olmaz. Dini suç ve günah "Allah'ın kanununu çiğnemek" şeklinde tanımlanabilir.²⁴

Birey dini inanç ve günahının farkına varırken din tarafından kendisine verilen, kalbinin derinliklerinde gizlenmiş bulunan, bütün hataları açığa çıkaran ve acımasızca cezalandıran sert hakim pozisyonundaki Tanrı'nın şiddet ifade eden baskısını devreye sokar veya günahkarlık duygusunu, merhametiyle affeden ve bu duyguyu yapıcı bir faaliyetin başlangıcı yapmaya davet eden Allah'a karşı bir minnettarlığa dönüştürmeye yardım edebilir.²⁵ Eğer birey çocukluktan itibaren ailesi ve çevresi tarafından eğitilirken yaptığı hata ve suçlar sebebiyle sürekli cezalandırılmış ya da Tanrı'nın cezalandıracağı ile korkutulmuş ise dini suç ve günahkarlık duygusunu büyük ölçüde Tanrı'nın bir cezası olarak algılayabilecektir. Zira Erich Fromm'a göre suçluluk duyguları, insanın akıldışı bir otoriteye bağımlılığından ve bu otoriteyi memnun etmenin görevi olduğunu duymasından kaynaklanmaz aynı

²³ Hökelekli, *a.g.e.*, s. 107.

²⁴ Hökelekli, *a.g.e.*, s. 105.

²⁵ Hökelekli, *a.g.e.*, s. 104.

zamanda bu bağımlılığı pekiştirir de. Bir otoriteye bağlı olanlar pek çok suçlardan ötürü suçluluk duyarlar. Bu yüzden otoritenin vicdan üzerindeki etkisi küçümsenemez, ancak insanda kendisi dışındaki bir otoriteden ahlâki yaptırımlar olmaksızın kaynaklanan bir vicdan, cezalandırılma veya ödüllendirilme kaygısıyla varlığını sürdürür.²⁶

Bir otoriteye bağlı olmanın etkisiyle, otoritenin kendisine yaptıkları karşılığında ceza ya da ödül verme beklentisi, özellikle ızdırap tecrübesi yaşanırken büyük ölçüde hissedilebilir. Genellikle haksız olarak ızdırap tecrübesi çeken kimseler şu soruyu sormayı sürdürmektedirler; “Niçin ben?”, veya bunu hak etmek için “Ben ne yaptım?” onlar aynı zamanda ahlâk yararını ihlal etmekten ibadette kusur işlemeye kadar uzanan her türden cevapla ortaya çıkarlar. “Tanrı bana yaptığımı ödetiyor” Bu soruyu soran bir kimse güçlü bir suçluluk duygusuna sahiptir.²⁷

Bu durum aynı zamanda insanın kendi vicdanından kaynaklandığını sandığı suçluluk duygusunu, çoğu kez otoriteden korkmak şeklinde gösterir.²⁸Yaptığı hata ve suçları aldığı eğitimin de etkisiyle çoğunlukla Tanrı'nın kendisini cezalandıracağı ya da anne babasını cezalandırmasıyla ilişkilendiren bireyde aşırı suçluluk ve günahkarlık duygusuyla birlikte oluşabilecek olan otoriteden korkma, onun dini hayatını da olumsuz yönde etkileyebilir. Çünkü suçluluk ve günahkarlık duygusunun çift yönlü etkisini hesaba katmak gerekir. Bunların dini hayatı olumlu yönde etkiledikleri gibi olumsuz etkileri de olabilir. Çok şiddetli dayanılmaz bir hal alan suçluluk ve günahkarlık duygusu tövbe ve pişmanlığa karşı duygusuzluğa, ilgisizliğe hatta buna sahip olan ahlâki ve dini değerleri hiçe sayıp bunlara saldırmaya bile sevk edebilir. Fakat normal bir seyir işleyen suçluluk ve günahkarlık duygusu bir şahsiyet oluşumu safhasında kendinden razı olamama, geçici heveslerine değer vermeme, dini ve ahlâki görevlerini üstlenme ve sonuçta kendini aşmanın yollarını öğretebilir.²⁹

²⁶ Erich Fromm, **Kendini Savunan İnsan**, çev; Necla Arat, s. 158.

²⁷ Randolp Crump Miller, “Kötülük Problemi ve Din Eğitimi”, (çev; Hasan Dam),

OMU İlahiyat Fak. Dergisi,

S: 10; Yıl: 1998, s. 508-509.

²⁸ Fromm, **a.g.e.**, s. 158.

²⁹ Hökelekli, **a.g.e.**, s. 106.

c.Ölüm Düşüncesi ve Ölüm Korkusu

Izdırap tecrübesi yaşayan gençlerin karşılaştıkları dini krizlerden biri de yoğun ölüm düşüncesi sonucunda yaşanan ölüm korkusudur. Özellikle deprem olayını yaşamış gençlerden göçük altından kurtulan ve çevresinde ölenleri görenlerin büyük bir kısmında ölüm korkusunun oluştuğu görülmektedir.³⁰

Gençte beklenmedik bir şekilde ölümü hatırlatan veya ölümle burun buruna gelmesini sağlayan depremin oluşturduğu bu trajik durum, onun acı ve ızdırap çekmesine neden olmaktadır.³¹ Yaşanan acı ve ızdırap bireyin ölüm korkusunu hissetmesine neden olabileceği gibi yaşadığı durumu sorgulamasına da zemin hazırlayabilmektedir. “Niçin ben” ya da “niçin arkadaşımın, ana babamın başına bu geldi, onu Tanrı mı istedi?” gibi bazı soruları sorabilmektedir. Zira ölüm, bireyin Tanrı’yı suçlayabildiği bir başka kötülüktür. Genelde her canlı doğar ve yıpranır, sonunda ölür, ama belli bir ölüm-deprem olayında olduğu gibi trajik olabilir. Böylesi durumda ölüm korkusunu hisseden bireyin yatıştırılmaya ihtiyacı vardır.³² Çünkü E. Kubler Rossa göre eğer ölüm, birdenbire olmamış ve ölmekte olan ya da ölümle yüz yüze gelen insan, şuurunu kaybetmemişse, önce ölümle karşı karşıya kaldığı gerçeğini kabullenmez, yadsır.

Genelde yadsıma durumu fazla sürmez. Onun yerini öfke, hidet, kıskançlık duyguları alır. Burada “neden ben?” “Benden daha çok bu sonu hak edenler var. O kadar kötü insanlar yaşıyor da neden ben öleceğim, benim yerime neden onlar ölmüyorlar?” şeklinde tepkiler gösterilir. Yadsıma tepkisinin aksine bu evreyle başa çıkmak daha

³⁰ Araştırma grubunu oluşturan 40 depremlide gençten, özellikle göçük altından kurtulan 6 genç ile yakınlarını kaybeden 17 genç yoğun bir şekilde gerçekleşen ölüm düşüncesine bağlı ölüm korkusu yaşadıklarını belirtmişlerdir. Diğer gençlerde de olayın etkisi sebebiyle göçük altından kurtulan ve yakınlarını kaybedenler kadar olmasa da ölümü hissetme ve ölümden korkmanın olduğu gözlenmiştir. Toplam 40 gençte depreme bağlı oluşan ölüm korkusu, bedensel özürli gençlerde ise, özür durumlarına bağlı olarak yaşanan bir durum olmadığı, zaman zaman birtakım vesilelerle ölümü düşünenlerin olduğu görülmüştür. Ayrıca gençlik döneminde mezarlıktan geçme, ölmüş birini görme, ya da yakınımın kaybetme nedeniyle ölüm korkusu ve ölümden ürpermenin yaşanan bir durum olduğu ile ilgili bilgi için bkz; Fırat, *a.g.t.*, s. 67.

³¹ Bireye ölümü hatırlatan ve ölüm korkusunu artıran faktörler için bkz; Faruk Karaca, *Ölüm Psikolojisi*, s.99 vd

³² Miller, *a.g.m.*, s. 510.

zordur. Zira ölümü hissetme ve ağır hastalık, yaralanma vb. durumlardan dolayı ölümü bekleme karşısında duyulan öfke, bu şekildeki kişinin çevresindekilere de yansımakta ve hatta Tanrı'ya da sitem etmeye dönüşmektedir.³³

Deprem, sel gibi doğal afetler, ciddi ve ağır bir rahatsızlık, kaza, çok sevilen birisinin ani ölümü vb. nedenlerle yoğun bir şekilde ölüm düşüncesiyle karşılaşan ve bunun etkisiyle ölüm korkusunu hissedene bireyin bu korkusunu etkileyecek olan bir neden de cezalandırılma düşüncesidir. Ölüm düşüncesi birey için ürkütücü, korkutucu gelmektedir. Zira ölüm, birbirini sevenleri bu dünyada bir daha kavuşmamacasına ayırmaktadır. İnsanın organizmasının çürüyüp tükenmesine neden olmaktadır. Ölümün insanı etkileyen bu yönleri yanında cezalandırılma düşüncesi de ölüm korkusunu artırabilmektedir. Durumun böyle olması, belki insanların çoğunun kendilerini günahkar hissetmelerinden dolayıdır. Ancak daha çocukluk yıllarında Allah denilince insanın aklına, kötü şeyler yapınca kızan ve yapanı cezalandıran bir varlık getirecek şekilde gerçekleştirilen yanlış eğitimin de³⁴ katkısı olduğu bir gerçektir.³⁵ Dolayısıyla bu durum, bireyde aynı zamanda aşırı suçluluk ve günahkarlık duygusunun oluşmasına da neden olabilir.³⁶

Böylece kendini ölüme çok yakın hissetmesine yol açabilecek olan deprem, sel vb. gibi bir felakete karşılaşan bireyde oluşan ölüm korkusunun yoğunlaşmasına neden olabilecek cezalandırılma düşüncesi ve ölümün, kaybetme, ayrılık vb. trajik bir duruma yol açması nede-

³³ Ellisabeth Rosa Kübler, *On Death and Dying*, s. 50. (Nakleden, Karaca, *Ölüm Psikolojisi*, s. 91-92.)

³⁴ Çocukluk döneminde yapılan yanlış uygulamalar açısından gerçekleştirilen bir davranış biçimi de çocuğun eğitiminde cezalandırılmaya çok sık ve öncelikli bir şekilde başvurulmasıdır. Nitekim Ay'ın yaptığı çalışmada çocukların din eğitiminde ailede cezalandırılmanın önemli ölçüde başvurulan bir yöntem olduğu tespit edilmiştir. Bkz; Mehmet Emin Ay, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Mükafat ve Ceza*, s. 104 vd.

³⁵ Karaca, *a.g.e.*, s. 145.

³⁶ Suçluluk ve günahkarlık duygusunun oluşmasında etkisi olabilecek Tanrı'nın sadece cezalandırıcı bir şekilde tasvir edilmesinin, toplumumuzda bu şekildeki bir Tanrı tasavvurunun belli ölçüde olmasından da kaynaklanabileceğini söylemek mümkündür. Her ne kadar din psikolojisi alanında ülkemizde özellikle gençlerin Tanrı inancına yönelik -inanma durumu ve inancın rasyonel- irrasyonel olması şeklinde- tespitler yapılmasına karşın gençlerin ve diğer bireylerin nasıl bir Tanrı Tasavvuruna sahip olduklarına ilişkin çalışmalara da ihtiyaç vardır. Çünkü dini hayatın temelini oluşturan Tanrı inancında, inancın ne kadar olup olmadığının bilinmesi kadar bu inancın objesi olan Tanrı'nın nasıl tasvir edildiğinin bilinmesi de dini hayat üzerindeki etkisinin daha rahat belirlenmesine katkı sağlayabilecektir.

niyle bireyin Tanrı'yı suçlaması, ızdırap tecrübesi yaşayan gencin ölüm düşüncesine bağlı oluşan ölüm korkusuyla yaşadığı bir dini kriz olarak değerlendirilmesini mümkün kılabilir. Nitekim depremde gençler arasında göçük altında kalarak ölüm korkusunu yoğun bir şekilde hisseden 6 gençten 4'ü, göçük altında kaldığı zaman "ölürsem bugüne kadar yaptığım hataların bedelini nasıl öderim" diye korktuklarını, yakınlarını kaybedenlerden 8 genç ise, "neden Allah'ım yakınlarımı aldın" diyerek isyan duyguları yaşadığını ve ölümden korktuğunu ifade etmiştir.

d. Dini İnanç Zayıflığı ve İbadetlere Yönelimde Azalma

Deprem, hastalık, kaza, sakatlık gibi bireyi derinden sarsan acı ve ızdırap duymasına sebep olan olaylar, dini davranışa yönelimin en güçlü kaynakları arasında yer almasına karşın, olaylar karşısındaki çaresizlik tecrübesi bazen de dini ilgisizlik ve Allah'a isyan tepkilerini uyandırabilmektedir. Zira ızdırap verici bir olay karşısında oluşan çöküntü, umutsuzluk, yoğun suçluluk duygusu gibi sırf olumsuz duygular Allah'a doğru bir hareketi asla desteklemezler, aksine bunlar gerekli dinamizmi insandan uzaklaştırarak Allah'a yönelme gibi bazı hareketleri kösteklerler. Çünkü çaresizliğin insanı ilahi müdahaleyi davete sürüklemesi için yaşama arzusunun sıkıntıya üstün gelmesi gereklidir. Ayrıca çaresizlik tecrübesinin uyandırdığı hareket dürtüsel ve geçici bir tabiata sahiptir. Böylesi davranışlar şahsi olarak içten benimsenmiş bir dini yaşayışa uzun süreli ve kalıcı olarak sevk etmezler. Durum şiddetini kaybettiği ve şartlar normale döndüğü zaman Allah'tan uzaklaşma her zaman mümkün olmaktadır.³⁷

Bu nedenle araştırma yaptığımız ızdırap tecrübesi yaşamış olan bedensel özürlü ve depremde gençlerin bir kısmında da dini inanç zayıflığı ve ibadetlere azalma şeklinde bir dini krizle karşılaştıkları görülmektedir. Bedensel özürlülerin %26, depremde gençlerin de %35'inde görülen³⁸ bu durumla ilgili neden böyle davrandıklarını sor-

³⁷ Hökeleli, *a.g.e.*, s. 91-92.

³⁸ Dini inançlarında zayıflama ve ibadete yönelimde azalma görülen bedensel özürlü ve depremde gençlerden bu cevapları verenler yaşadıkları olayı Tanrı'nın cezası olarak gören ve Allah'ın merhameti, adaletiyle uzlaştırmada zorlandıklarını belirtenler arasından oluşmuştur. Bu gruplar içerisinde bedensel özürlülerden 27, depremde gençlerden 14 kişi bu cevap grubunu oluşturmaktadır. Dini inançlarda zayıflama ve ibadete yönelimde azalma cevabı veren gençlerden bedensel özürlülerde 2, depremde

duğumuzda belli bir kısmı bunu Tanrı'nın bir cezası ve onun kendilerine yapılan bir haksızlığı şeklinde değerlendirdiğini ifade ederken bir kısmının da hem yaşadıkları durumun acı ve ızdırap verici yönünü algılamaları hem de çevresiyle ilgili birtakım sorunlarının oluşturduğu üzüntü verici durumlara karşı bir tepkisel yansıma olduğunu belirtmişlerdir.

2. Dinî Kriz ve Başa Çıkma

İzdirap tecrübesi sonucunda oluşan acı, üzüntü, keder, suçluluk ve günahkarlık duygusu gibi bireyin hayatını zorlaştıracak bazı duyguların yanı sıra yaşanan ızdırap verici olayı algılama biçiminden ve değerlendirmeden kaynaklanan bazı sorunlar, baş edilmesi gereken hususlar olarak bireyin karşısına çıkmaktadır. Bunlar içerisinde aşırı suçluluk ve günahkarlık duygusu ile ölüm düşüncesinden kaynaklanan ölüm korkusu duygusal nitelikli, yaşanan olayı Tanrı'nın bir kötülüğü ve cezalandırması olarak görme ile dini inanç zayıflığı ve ibadetlerde azalma da ızdırap tecrübesini oluşturan olayı algılama biçiminden kaynaklanan dini krizlerdir denilebilir. Birey yaşadığı bu krizlerle başa çıkmada ya ayrı veya birlikte kullanabileceği iki yolu deneyebilir. Kişi kendisi de stresli durum oluşturan olay ya da durumu değiştirmeye çalışır. Bu çabaya "probleme dayalı başa çıkma" denir. Kişi stres yaratan durumla ya da olayla ilgili duygularını mevcut stresli durum değiştiremeyecek özellikte olsa bile hafifletmek için uğraşır ve kendini değiştirme çalışır. Buna da "duygu odaklı başa çıkma" denir.³⁹

Probleme dayalı başa çıkma yönteminde birey, öncelikle problemi tanımlar, probleme alternatif çözümler üretir, ürettiği çözümleri değerlendirerek en uygun çözümü ve çözümleri uygulamaya başlar.⁴⁰ İzdirap tecrübesi ile yaşanan dini krizle başa çıkmada problem odaklı başa çıkma açısından dini krizi çözmeye yönelik ortaya konabilecek hususların, dini krizi oluşturan noktaları dikkate alarak gerçekleştirilebileceği göz önüne alınmalıdır.

gençlerden 4'ü ise sadece dini ibadetlerde azalma olduğunu belirtmiştir. İbadetlerde azalma olduğunu, dini inançlarında zayıflama ile birlikte zikreden gençlerin Tanrı'nın varlığından şüphe duyan gençlerin oranı ile aynı olması genel manada yaşanan olayın dini inançlar üzerinde de etkili olduğunu gösterdiği söylenebilir.

³⁹ Rita L. Atkinson ve ark., *Psikolojiye Giriş*, çev; Yavuz Alogan, s. 509.

⁴⁰ Atkinson, a.g.e., s. 509.

Duygu odaklı başa çıkmada ise, kişi bastırma, yansıtma, mantığa bürünme vb. savunma mekanizmalarını kullanarak gerçeği olduğundan farklı algılamaya çalışır. Aynı zamanda yaşadığı sorunu zihninden atmak için fiziksel egzersizler yapmayı, öfkeyi dışa vurmaya, dostlarından destek aramayı ihtiva eden⁴¹ davranışa yönelik bazı çabaları gerçekleştirir. İzdırıp tecrübesi yaşayan bireyin acı, üzüntü, sıkıntı vb. duyguları ile baş etmede de öncelikle sosyal destek, büyük ölçüde rahatlamasına yardımcı olur. Aynı zamanda yapılabilecek makul izahlar, olumlu düşünme ve dini inançları göz önüne alma sorunla ilgili oluşan olumsuz duygu ve düşüncelerin hafifletilmesine katkı sağlar. Bu açıdan ızdırıp tecrübesi yaşamış gençlerin karşılaşabileceği dini krizlerin aşılmasında hem problem odaklı hem de duygusal odaklı başa çıkma davranışı olarak aşağıda ele alacağımız hususların göz önünde bulundurulmasında fayda olacağını düşünmekteyiz.

1.Tanrı İnancı ve Aşırı Suçluluk ve Günahkarlık Duygusuyla İlgili Dinî Krizle Başa Çıkmada Tanrı Tasavvurunun Yeri ve Önemi

Bedensel özürlülük ve depresyon nedeniyle ızdırıp tecrübesi yaşayan araştırma yaptığımız gençlerin genelde yaşadıkları durumu önce acı, elem verici bir olay olarak nitelendirdikleri, buna ilaveten de Tanrı'nın bir cezası olarak olayı değerlendirdiklerini belirtmiştik. Ayrıca bu durumlarının Tanrı inancı ile bağlantısı sorulduğunda da genelde Allah'a inanmanın öne çıkmasına karşın, yaşanan acı ve ızdırıp verici olayı Tanrı'nın merhameti ve adaletiyle bağdaştırmada zorlandıkları buna bağlı olarak da Tanrı'nın varlığından şüphe duyanların olduğu şeklinde bir tespitle karşılaştığımızı da ifade etmiştik. Bu verileri göz önüne alarak gençlerin yaşadıkları krizle başa çıkmada, oluşturulacak Tanrı tasavvurunun önemli bir katkısının olabileceği düşünülebilir. Şöyle ki,

Bedensel özürlülük ve depresyonun acı, elem verici bir olay olarak görülmesi, bu olayların gençlerin üzerinde gerginlik, stres, üzüntü, ızdırıp gibi bazı olumsuz duyguları oluşturması mümkündür. Aynı zamanda bu duyguların, Tanrı'nın adaleti ve merhametiyle, yaşanan olayı uzlaştırmada karşılaşılan sıkıntıyı ve buna bağlı olarak da Tanrı'nın varlığından şüphe etmeyi motive edici yönü bulunabilir. Çünkü

⁴¹ Atkinson, *a.g.e.*, s. 510.

genç, çocukluktan yetişkinliğe geçerken kendisini tanımaya çalışmakta ve sorgulamaktadır. “Bu neyim, kimim sorularına cevap ararken geçmişte yaşadığı ve öğrendiklerini de yeniden gözden geçirmektedir. Gencin yaşadığı ızdırap tecrübesi, onun Tanrı, inancı ve Tasavvurunu da yeniden gözden geçirmesine sebep olabilmektedir. Bu yüzden genç, yaşadığı acı ve ızdırabı, “neden Tanrı’nın önlemediği” ya da “neden kendine haksızlık” yaptığı şeklinde bazı sorularla ortaya koyar. Sorulara yeterli cevap bulamadığında da birtakım dini bunalım ve şüpheleri hatta Tanrı’nın varlığından da şüphe duymayı yaşayabilir. Gencin acı, ızdırap veren olayla gerçekleştirilebileceği zihinsel sorgulaması ile birlikte yaşanan acı ve ızdırap karşısında çaresiz kalma, boyun eğme ya da acı içerisinde kıvrınmanın doğurabileceği hayata karşı kızgınlık, öfke ve hinç, onu “hayatın olmadığı” şeklinde bir kanaate de ulaştırabilir. Bundan o kişi için hayatın, vaadlerini yerine getirmediği ve uyardığı ümidi, hayal kırıklığına uğrattığını anlarız. Bu durumda yaşama sevinci hayata karşı hinç duyma haline dönüşür. Böylesi bir kin ve öfke, yaratıcı bir Tanrı’nın kabulünü fevkalade zorlaştırır.⁴²

Bu nedenle bireyin ızdırap tecrübesi karşısında yaşadığı olumsuz duyguların, öfke, hinç ve acıların azaltılması ve olumluya dönüşmesinde Tanrı Tasavvurunun sevgi merkezli⁴³ bir şekilde anlatılıp öğretilmesinin katkısı olacağı kanaatindeyiz. Zira Tanrı’nın merhameti affediciliği üzerine yapılacak olan vurgu, gencin ızdırap tecrübesine bağlı oluşacak olan olumsuz duygularını aşmasını, onları azaltmasına katkı sağlayabileceğinden Allah’a yönelmesinde de motivasyonel bir fonksiyonu olabilecektir. Tanrı’nın sevgi yönünün dikkate alınması, O’nun acıların azalmasında “anlayan dert ortağı” olmasını sağlar. Whitehad “kötülüğün, içinde yaşadığımız dünyanın doğası olarak insanın özgürlüğü açısından bir özellik olduğuna dikkat çekerek, kötülüğün Tanrı tarafından emredilen bir şey olmadığını ve gerçekte de onu bertaraf etmediğini belirtir. Buna karşın ikna edici sevgi olarak Tanrı, “anlayan dert ortağıdır” ve bu yüzden Tanrı sevinçlerimizi kederleri-

⁴² Hökelekli, *a.g.e.*, s. 177

⁴³ Kelpetkin tarafından yapılan çalışmada da Esmâü'l-Hüsna ve Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın sıfatları açısından daha çok sevgi ifade eden bir Allah anlayışının öne çıktığı belirtilmektedir. Bkz; Hatice Kelpetkin, *İman Hayatı Açısından Kur'an-ı Kerim'de Sevgi ve Korku*, (Yayımlanmamış Yük. Lisans Tezi), s. 93; Ayrıca Tanrı tasavvuru açısından farklı tasvirlerle Tanrı'nın belirtilebileceğine ilişkin bkz; Ray Billington, *Religion Without God*, s. 18-31; Lewin Jeff, *God, Faith and Health*, s. 101; Deepak Chopra, *How to Know God*, s. 39-153.

mizi paylaşıdır.”⁴⁴ ifadesi ile Tanrı'nın sevgisinin acıları azaltmaktaki yönünü vurgular. Araştırmamızda gençlerin yaşadıkları durumu acı ve elem verici bir olay olarak zikretmekle birlikte Tanrı'nın bir cezası olarak görmeleri de, sevgi merkezli Tanrı Tasavvurunun duygusal odaklı başa çıkma açısından önemini gösteren bir diğer bulgu olarak değerlendirilebilir. Zira bedensel özürlülük veya depresi genel olarak Tanrı'nın bir cezası olarak görmek, bireyin zihninde cezalandırıcı bir Tanrı Tasavvurunun daha fazla öne çıktığı izlenimini uyandırabilmektedir. Çünkü çocukluktan itibaren yapılan hata ve suçlardan dolayı Tanrı'nın cezalandıracağı fikrinin aşılması, bireyin zihnindeki Tanrı, “cezalandıran bir Tanrı” özelliğini kazanabilecektir. Preuschaff, yüz yıllar boyunca çocuklar Tanrıyla korkutuldu. Bizim anne babalarımız, dedelerimiz ve ninelerimiz de her şeyi gören ve “günah” işleyenleri cezalandıran bir Tanrı'ya kesin olarak inandıklarını belirterek çocuklar ve yetişkinlerin Tanrı'dan korkarak yaşadıklarına dikkat çekmektedir.⁴⁵ Pergament de olumsuz hayat olayını Allah'ın bir cezalandırması olarak düşünmenin ve dini memnuniyetsizliğin olumsuz hayat olayıyla baş etmeyi ve olaya uyum sağlamayı engellediğinin görüldüğünü belirtmiştir.⁴⁶

Tanrı'nın merhameti, bağışlayıcı ve insanı affediciliği gibi bazı özellikleriyle vurgulanan sevecen bir Tanrı tasavvurunun olumsuz olayda duygusal odaklı başa çıkma açısından faydalı olacağı düşünülmeyle birlikte problem odaklı başa çıkma açısından ise sorun oluşturabilecek bir noktanın da açıklığa kavuşturulması gerekebilir. Eğer Tanrı'nın merhameti, affedicilik özelliği öne çıkartılırsa gencin yaşadığı acı, ızdırap verici olayla Tanrı'nın merhametini uzlaştırması nasıl mümkün olabilir? şeklinde bir soru ile karşılaşmak mümkündür. Nitekim araştırma yaptığımız gençlerin Tanrı inançlarındaki zayıflama ve Tanrı'nın varlığından şüpheye düşmelerine sebep olan hususun bedensel özürlülük ile deprem olayını Tanrı'nın adaleti ve merhametiyle uzlaştırmada çektikleri sıkıntı olarak belirtmeleri bu noktayı dikkate almak gerektiğini göstermektedir

⁴⁴ Miller, *a.g.m.*, s. 507,

⁴⁵ Gisela Preuschaff, *Çocukların İçindeki Korkular*, (çev; Özkan Schulze), s. 21.

⁴⁶ Kenneth Pergament “God Help me I, Religion Coping Efforts an Prediction of Outcomes to Significant Negative Live Events”, *American Journal of Community Psychology*, 1990, 118, 6, s: 810.

Bu problemi, Güler'in de vurgu yaptığı insan ile Tanrı arasındaki ilişkinin, salt "güç" ve "kudret" yerine, adalet ve sevgi (ahlâk)-sevgiyi de ahlâklı davranmayla ilişkili bir özellik olarak görmek uygun olabilir- üzerine kurulduğunda çözümlenmenin mümkün olabileceğidir. Burada adalet ve ahlâklı davranmayla⁴⁷ eş olan sevginin, Tanrı'nın yaptıklarında salt güce dayanan keyfi, dilediğini istediği gibi yapan bir Tanrı Tasavvurundan; yaptıklarını insanın yeteneklerini geliştiren, tabiat yasalarının devamlılığını gerekli kılan ve yaptıklarının sünnetullahı uygun ahlâki bir davranma biçimi olduğunu bireyin kavramasına katkı sağlayan bir Tanrısal özellik olduğu söylenebilir. Zira salt güce dayanan ve bu güç doğrultusunda davranan bir Tanrı Tasavvurunda insanın sorumluluğu Allah'a atfederek yükümlülükten kurtulması da mümkün olmaktadır⁴⁸ ki bu, İslam akaidinde yer alan Cebriyenin görüşüyle paralellik göstermektedir.⁴⁹

Acı, elem verici olayla Tanrı inancı arasında kurulan ilişkiye dayalı kötülük probleminin oluşturduğu dini krizle başa çıkmada problem odaklı başa çıkma açısından, katkı sağlayabilecek bir diğer husus ta, sorunu insanın özelliklerini dikkate alarak yeniden gözden geçirmenin uygun olduğudur. Kötülük probleminde genelde sorunun "Tanrı" yönü öne çıkartılarak "neden Tanrı bunca acıya izin veriyor" ya da kötülüğün varolmasının Tanrı'nın varlığıyla çelişeceği şeklinde bir ilişki kurulmaya çalışılmıştır. Sorunun "insan"la ilgili olan noktasının dikkate alınarak değerlendirilmesinin, din psikolojisinin ilkelerine de uygun bir yaklaşım olduğunu düşünmekteyiz. Çünkü din psikolojisi, insan-din ilişkisinde Tanrı'nın neliği, özellikleri vb. noktaları inceleme dışı tutarak insan-din (Tanrı) ilişkisinin müşahedeye açık olan ruhi hallerini inceleme konusu yapar.⁵⁰ Bu nokta gözönüne alınarak acı ve ızdırap verici olayda Tanrı'nın rolünün üzerinde durmak yerine insanın özelliklerinin sorunu çözümlenmede bir rolünün olup olmadığını ele almak daha sağlıklı bir yaklaşım olabilecektir. Bu nedenle ızdırap tecrübesi sonucunda yaşadığı olayı anlamlandırırken neden böyle bir olayla karşılaştığını soran bireyin bu farklı durumu yaşamasının onun

⁴⁷ İzitsu'da Allah-insan ilişkisinde Allah'ın insana karşı adaleti ve iyiliği gereği ahlâklı davrandığını belirtir ve bunun Allah'ın merhametini, rahmetini öne çıkardığını ifade eder. Bkz; Toshihiko İzitsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, (çev; Süleyman Ateş), s. 222.

⁴⁸ Güler, *a.g.e.*, s. 12, 15, 29.

⁴⁹ Cebriyenin görüşü için bkz.; Şerafettin Gölcük ve Süleyman Toprak, *Kelam*, s. 200, 203.

⁵⁰ Hökelekli, *a.g.e.*, s. 121.

Tanrı inancını kuvvetlendirmesine katkı sağlayacak şekilde şu yönle-riyle ele alınması uygun olabilir.

Birincisi, insanın özgür irade sahibi bir varlık oluşunu dikkate alarak kötülük sorununa yaklaşmaktır.⁵¹ Özgür iradesi ile farklı seçim-ler yapabilen insan, iyi davranışlar ortaya koyabileceği gibi kötü ola-rak nitelendirilecek eylemlerde de bulunabilir. Özellikle “yeryüzünde-ki toplumsal alandaki ahlâki kötülükten sorumlu olan, tamamen özgür olan insandır. İnsanlar ahlâki eğitimle bu kötülüğü ortadan kaldırmasa-lar bile olabildiğince azaltabilirler. İnsan zaten bununla denenmekte-dir”; İnsanın irade sahibi bir varlık olması onun aynı zamanda denen-mesini de gerekli kılar. Zira farklı seçimler yapılabilir, bu seçimlerinden dolayı da sorumludur. Bu yönüyle tabiattaki doğal kötülüğün varoluşu da insanın denenmesiyle ilgilidir. Tabiattaki doğal kötülüklerin (zarar-ların), Allah’ın verdiği nimetlerle kıyaslandığında az olduğu görülür. Bununla birlikte onların varolması insanın denenmesi açısından taşıdı-ğı önem ve anlamdır. Zarar verme potansiyeli olmayan, her şeyin iyi olduğu bir ortam denenme ortamı olamaz. Denenme, iradede olduğu gibi riski gerektirir. Tabiattaki kötülükler (zarar veren şeyler) ise nok-tasal olarak tek tek insana güdümlenmiş değildir. Örneğin aynı şiddet-te bir deprem olayının Japonya’da sebep olduğu kötülük ile Muş’un Varto ilçesinde sebebiyet verdiği kötülük eşit olmamaktadır. İnsan, i-radesini kullanarak bu zararlardan korunup onların etkilerini azaltabi-lir. İnsanın zarar (kötülük) olarak nitelendirdiği şey, tabiatta var olan sistemin gereği nötr olan olaylara insanın maruz kalmasıdır. Örneğin deprem tabiatın doğal düzenin bir gereğidir. Deprem fayının üzerinde yerleşim yeri varsa deprem zarar doğurur. Deprem fayı üzerine yerleşim yeri kurmak ise iradi bir olaydır. İnsanın bu uğurda girişeceği mü-cadele, göstereceği direniş (sabır) denenme sürecinde olmak bir davra-nıştır.⁵²

İnsanın denenmesi noktasında önemli olan bir diğer husus da, insan-Allah ilişkisi açısından iman ile denenmesidir. İmtihan olunacak şeylerin başında “iman” gelmektedir.⁵³ Örneğin, Ayoub’a göre acı çekme ile ilgili Kur’an’daki en aşikar cevap, çekilen acıların bir iman

⁵¹ Swinburne, *a.g.e.*, s 87 vd. ; Yaren, *a.g.e.*, 44 vd.; Özdemir, *a.g.e.*, s. 248.

⁵² Güler, *a.g.e.*, s.62-63.

⁵³ Yaren, *a.g.e.*, s. 118.

imtihani (the test of faith) olduğudur.⁵⁴ İmanda imtihanın, insanın Allah'ın kudretine, ilmine, adaletine, merhametine, sevgisine güveniyle ilişkilidir. Kur'an acı bir müsibetle karşılaştıklarında insanların "Biz Allah'a aidiz ve elbette O'na döneceğiz" (Bakara 156) demelerini ister. Felaket ya da ölüm vb. gibi durumlarda Allah'a imanın bu şekilde bir tasdiki, insanın O'na itimat ve güveninin zor bir imtihandır. Kur'an'a göre imtihana tabi tutulmak, imanının doğasına aittir. İman için imtihan olmalıdır, geçmiştekiler için böyle olmuştur ve her zaman da böyle olacaktır.⁵⁵ Dolayısıyla çekilen acılar, dertler ve sıkıntılar karşısında, Allah'ın kudreti, ilmi, adaleti, merhameti ve hatta ileri boyutlarda varlığına iman konusu, bir içsel tereddüt ve kuşku ya da bir dinsel itiraz ve eleştiriye maruz kaldığında, bu iman açısından olumsuz duygu ve düşüncelere kapılmak ya da kapılmamak, onlara yenik düşmek ya da onları bir türlü başarıyla atlatmak şeklinde olan iman imtihanıdır.⁵⁶

İnsanın bir diğer özelliği de gelişen ve değişen bir varlık olmasıdır. İnsanın bu özelliği, onun farklı deneyimlerle olgunlaşmasına, gelişmesine katkı sağlayabileceği gibi çevresine uyumuna da yardımcı olmaktadır. Bu nedenle batılı teodise anlayışları içerisinde John Hick tarafından da geliştirilen⁵⁷ İranauscu Teodise, anlayışındaki "ruh yapma" yeri olarak dünyanın görülmesi görüşü, insanın gelişen, olgunlaşan özelliğini dikkate alan bir izah tarzıdır. İraneauscu teodiseye göre, dünya bir "ruh yapma" veya şahıs oluşturma yeri olarak görülür. Orada özgür varlıklar sıradan bir çevrede varolmanın getirdiği zorluklar ve yüklerle mücadele ederek "Tanrı'nın çocukları" ve "ebedi hayatın mirasçıları" olabilirler. İnsanın içinde yaşadığı dünyanın özgür bir varlıkta kişisel hayatın en iyi karakteristiklerinin gelişmesine imkan sağlama açısından buna uygun bir yer olduğu üzerinde durulur. Örneğin bu dünyada çekilen bedensel ağrı ve acılar ve onların neden olduğu ruhsal elem ve ızdırapların başta zaman zaman ortaya çıkan bazı hastalıkları haber veren bir ikaz, işaret özelliği olması sebebiyle bedeni ko-

⁵⁴ Mahmoud Ayoub, "The Problem of Suffering in Islam", *Journal of Dharm*, 1977, Vol. 2, s. 276. Naklen, Yaren, a.g.e., s. 118. Ayrıca bedensel özürhülük açısından insanın imanının test edilmesine yönelik görüşler için bkz; Kathy Black, *A Healing Hemiletic Preaching and Disability*, s. 25-26.

⁵⁵ Geçmişteki ümmetlerin de bu şekilde imtihani için Bkz; Kur'an , 29 /2-3.

⁵⁶ Yaren, a.g.e., s. 118-119.

⁵⁷ Bkz; John Hick, *Evil and the God of Love*, s. 211 vd.; edt; Paul Bathom *The John Hick Reader*, s. 88-105.

ruyucu bir işleve sahip olduğu; aynı zamanda da insanın sağlıklı kalmak için bazı önlemler almasına yardımcı olduğu üzerinde durularak yaşanılan çevrenin ruh yapma amacına uygunluğu ortaya konmaya çalışılmaktadır.⁵⁸ İnsanın gelişimine katkı sağlayan böylesi bir dünya yerine hiç acı içermeyen, olumsuzlukların olmadığı bir dünyayı da neden Tanrı yaratmadı şeklinde bir soruya da yine insanın davranışlarında güdülenmenin rolü çerçevesinde ızdırap tecrübesinin imanı, Allah'a doğru giden kendi hedefine daha uygun kılmaya katkı sağlayıcı rolünü belirtecek şekilde şu yaklaşım düşünülebilir. "Eğer dünya şimdi olduğu gibi karmakarışık olmasaydı, eğer Allah dünyayı açıkça insanın iyiliği için düzenleseydi, insan yalnızca kendini düşünür ve Allah'ı hiç hatırına getirmezdi.⁵⁹ Ayrıca ızdıraptan yoksun olan dünyanın ahlâki nitelikler ve ruhsal olgunluklar gerçekleştirmeye katkısının olamayacağına dikkat çeken Hick'in görüşünün⁶⁰ bireyde gerçekleşebilmesi için aynı zamanda bireyin sosyal destekle ve çocukluktan itibaren hayat karşısındaki tutumunun olumlu gelişmesinin de önemi olduğu unutulmamalıdır.⁶¹

2.Ölümün Bir Fenomen Olduğu, Hayatla İç İçeliği ve Ölüm Düşüncesinin Kişilik Değişim Aracı Olarak Değerlendirilmesi

Izdırap tecrübesi yaşayan bireyin kötülük problemi içerisinde değerlendirebileceği ve sıkıntı yaşayabileceği bir başka olgu da ölümdür. Özellikle ölümcül bir hastalık, kaza ya da depresyon gibi ölümle yüze gelme durumlarında ölüm düşüncesi, ölüm korkusunu artırmakta ve kişinin durumunu yeniden gözden geçirmesine neden olmaktadır. Böylesi bir durumda birey "neden ben" sorusunu sorarak yaşadığı durumu anlamaya çalışmakta, kimi zaman da Tanrı'ya sitem etmektedir.⁶²

Izdırap tecrübesi yaşayan depresyonda gençlerden özellikle göçük altından kurtulanlarla, çevresindeki yakınlarını, arkadaşlarını kaybetenlerde ölüm düşüncesi ve ölüm korkusunun oluştuğunu; buna bağlı olarak da Tanrı'yı suçlama, öbür dünyada cezalandırılacağını düşünme gibi bazı dini muhtevalı sorunların yaşandığını belirtmiştik.

⁵⁸ Yaran, *a.g.e.*, s. 101, 102.

⁵⁹ Hökelekli, *a.g.e.*, s. 176-177.

⁶⁰ Bkz; Hick, *Evil and God*, s. 324 vd; Yaran, *a.g.e.*, s. 105.

⁶¹ Hökelekli, *a.g.e.*, s. 178.

⁶² Miller, *a.g.m.*, s. 510.

Yaşanılan trajik duruma bağlı ölümle yüz yüze gelmenin oluşturduğu ölüm düşüncesi ve ölüm korkusunun etkisiyle Tanrı'yı suçlama ya da öbür dünyada cezalandıracağını düşünerek⁶³ ölüm korkusunu yoğun bir şekilde hissetme, genç için ölümün gelişmekte olan ilişkilerini ve kimliğini engelleyecek bir darbe anlamına gelmesi sebebiyle ölüme karşı bir tepki olarak yorumlanabilir. Çünkü ergen için önemli olan önünde bulunan uzun geleceği, kendi hayat değerlerinin aktüalleştirilmesi için kullanmak ve bu yolda fiziki ve zihni enerjisini harcamaktır. Bu konuda o, yetişkin dünyasının eşiğindedir. Çocukluktan yetişkinliğe geçişte birtakım değişim ve gelişmeleri yaşamaktadır. O, kendisini geçmiş ve geleceği hesaba katarak duygusal ve zihinsel olarak belli bir şekle sokmaya uğraşmakta, toplumun bir üyesi olarak yeni bir mevkiye ulaşmaya gayret etmektedir. Bu nedenle hayattan büyük bir zevk alan ergenlik çağı genci, hastalık, kaza ve ölüm gibi olayları hatırladıkça, kendi hayatının geleceğine ve kendi kaderine tam manasıyla hakim olamadığını, düşünerek endişe duymaktan kendini alamamaktadır.⁶⁴

Ergenin ölüm karşısındaki bu özel tutumunu ergenliğe özgü ben merkezilikle açıklayanlar da vardır. Ergenin kendi kişisel bağımsızlığına olan inancı ve buna verdiği önem, onda kendisinin ölümden kaçılmayacağı inancına dönüşmekte ve ölüm başkalarının başına gelebilir, ancak kendi başına asla gelmez şeklinde yorumlamaktadır.⁶⁵ İşte ergenlik dönemindeki ölüm karşısındaki bu tutum göz önüne alınarak depremle ızdırap tecrübesi yaşayan gençlerin ölüm korkularını ve bunun oluşturduğu Tanrı'ya sitem etme ve cezalandırılma endişesi, ölüm-hayat iç içeliği anlayışı problem odaklı başa çıkma davranışı şeklinde kullanılmak suretiyle aşılabılır. Özellikle Irvin Yalom'un da dikkat çektiği ölüm anksiyetesinin aşılmasında etkili olabilecek hayatın ve ölümün birbirine bağımlılığı yaklaşımı, hayat ve ölümün aynı anda varolduğu, birbirine ardışık olarak değil, ölümün hayatın perdesi ar-

⁶³ Ölüm korkusunun en etkili nedenlerinden ve onu artıran faktörlerden biri de kişinin dünyada yapmış olduğu kötü işler ve buna bağlı olarak cezalandırılacağı düşüncesiyle ilgili olarak bkz; Karaca, *a.g.e.*, s. 172 vd.

⁶⁴ Hökelekli, "Ölüm ve Ölüm Ötesi Psikolojisi", *Uludağ Üni. İlahiyat Fak. Dergisi*, 1991, c. 3, S. 3, s. 155-156.

⁶⁵ Karaca, *a.g.e.*, s. 212.

dında sürekli olarak sesini duyurduğu, yaşantı ve davranış üzerinde de büyük etkide bulunduğu temeline dayanır.⁶⁶

Bireyin ölümün hayatın bir gerçeği olduğunu göz önüne alarak hayat ile ölüm arasındaki sıkı bir bağ olduğunu düşünmesi, Yalom'a göre kişiyi korku ya da kasvetli kötümserlik varoluşuna mahkum etmekten çok, onu daha otantik hayat tarzına yöneltmek için bir katalizör olarak hareket eder ve hayattan alınan zevki arttırır. Bu görüşü destekleyici mahiyette ölümle kişisel olarak yüzleşen insanların, değişimlerinden bahseder.⁶⁷

Dinlerde de genelde bireyin ölüm olgusu karşısında onu ciddiye almama veya inkara kalkışma gibi tutum ve davranışlardan kaçınması gerektiği öğütlenmiştir.⁶⁸

3.Ahret İnancının Olumsuz Duyguları Aşma, Sorumluluk Bilinci oluşturma ve Oto Kritik Sağlayıcı Yönü

Ölüm ve din arasındaki ilişkide belki de en önemli unsur, dinlerin ortaya koyduğu ahiret inancıdır. Zira ahiret inancı bir taraftan insanlara zulüm ve sıkıntılar karşısında büyük bir teselli kaynağı sunarken, diğer taraftan ölümsüzlük arzusuna sahip insan için ebediyetin kapılarını açmakta, insanların ruhi dengelerinin bozulmaması hususunda büyük rol oynamaktadır.

Araştırmalarda ümitsizlik vb. durumlarda ahiret inancının inanlanlara bir ümit sunduğu ve endişeyi azalttığı, insanlara vicdan azabı ve korkularını yatıştırarak teselliler oluşturduğu tespit edilmiştir. Zayıf olmamasına rağmen tecrübi literatürün bir kısmının, ölüm korkusu ile ahiret inancı arasındaki ilişkiyi desteklemede başarısızlığa uğraması

⁶⁶ Ayrıca Yalom, ölümle yüzleşmenin kişisel değişime önemli katkı sağladığını Tolstoy'un "Savaş ve Barış", "Ivan İlychin Ölümü" adlı eserleri başta olmak üzere bazı edebiyat eserlerinde de ölümle yüzleşen insanların nasıl ölümle kişilik değişimine uğradıklarının örneklerinin verildiğinden bahsederek yaptığı araştırmalarda da ölümle yüzleşmenin, hayatta önemli olanla önemsiz olan ayrımını yapma, hayatın, mevsimlerinin değişimi, yaprakların dökülmesi gibi önemli bazı gerçeklerini canlı bir şekilde kabul etme, sevilen kişilerle daha derin iletişime geçme, elindeki imkan ve nimetlerin daha fazla önemini kavrama, zamanı, anı daha yoğun ve güçlü hissederek ilgi değerlendirme gibi, olumlu kişilik değişimlerin yaşandığını belirtmektedir. (Yalom, *Varoluşsal Psikoterapi*, (çev; Zeliha İyidoğan Babayiğit), s. 57-70.

⁶⁷ Yalom, *a.g.e.*, s. 57.

⁶⁸ Karaca, *a.g.e.*, 249

sürpriz olarak karşılanmıştır. Zira ölümün, insanın maddi varlığının sona ermesi olarak tanımlanması ve manevi olanın ise en mükemmel şekilde dini çerçevede oluşumundan dolayı ölüm ile din arasındaki ilişki son derece açıktır. Ayrıca ilkel dinlerden günümüze kadar gelen bir çok din ruhun ölümsüzlüğe ve öteki dünyanın varlığı inancıyla, insanların ölüm, yokluk ve birlik karşısında hissettikleri korku ve kaygıyı azaltma yolunu seçmişlerdir.⁶⁹ Dinlerde var olan bu ahiret inancı dikkate alınarak yaşadığı ızdırap tecrübesi sonunda gençte oluşan ölüm korkusunu hafifletmede ahiret inancının duygusal odaklı başa çıkma yönüyle katkısı sağlanabilir.

Ayrıca, ahiret inancı, ölümden sonra insanın hayatının devam edeceğini esas alan ahiret hayatı olduğu fikrini insanın dikkatine sunarak onun yaşantısını daha bilinçli bir şekilde geçirmesine, kendisini oto-kritik etmesine de yardımcı olacağından olumlu bir değişim ve kaliteli bir yaşam sürmesine imkan sağlar.⁷⁰

4.Sağlıklı, Doğru Dini Bilgi ve Dini Sosyal Desteğin Sağlanmasının Yaşanan Dini Krizi Aşmadaki Rolü

Izdırap tecrübesi yaşayan gençlerin zikredilen dini krizleriyle baş etmede en önemli unsurlardan birisi, dini bilgi düzeylerinin yeterli ve doğru bilgilenmenin olmasıdır. Gençlik döneminde yaşanan dini bunalım ve şüphelerin oluşumunda yanlış ve eksik dini bilginin etkisi olduğu yapılan tespitler arasında yer almaktadır.⁷¹ Izdırap tecrübesi yaşayan gençlerin de dini krizlerle baş etmesinde doğru ve sağlıklı bir dini bilgilendirmeyi gerçekleştirmeleri, problem odaklı başa çıkma davranışı olarak ele alınabilir. Bununla birlikte gençlerin dini sosyalleşmelerini sağlayacak şekilde cemaatle namaza alıştırmaları, dini sohbet, konferans vb. etkinliklere katılımlarının sağlanması, onların kendilerini iyi hissetmelerine yardımcı olabilir ve aynı zamanda gençlerin sorunlarına eğilmek, onlarla ilgilenmek, onların sosyal etkinliklere katılmalarını sağlamak gibi sosyal destekle de yaşadıkları acı ve elem dolu olayların oluşturabileceği duygusal sorunların aşılmasına katkı sağlanabilir.

⁶⁹ Karaca, *a.g.e.*, s. 250.

⁷⁰ Salim Özarlan, "Ahiret İncasının İnsanın Anlam Arayışına Müsbet Katkısı", Fırat Üni. İlh.Fak. Dergisi, 2000, S: 5, s. 30; Kula, *Deprem ve Kıyamet Benzetmesi*, s. 358.

⁷¹ Hökelekli, *a.g.e.*, s. 273. Bahadır, *a.g.t.*, s.104, 120, 122.

Sonuç

İnsanın hayatında sevinç, neşe, mutluluk oluşturacak olaylar olduğu gibi, acı, elem ve ızdırap verici olaylar da bulunmaktadır. Acı, keder, ızdırap verici olaylar, oluş biçiminin ya da birey üzerinde oluşturduğu olumsuz etkiler sebebiyle anlamlandırılmaya çalışılmaktadır. Bu anlama ve izah getirme çabası içerisinde kimi zaman olay ile Tanrı'nın varlığı ya da adaleti ve merhameti gibi hususlarla irtibat kurularak yaşanan olay dini izah oluşturma veya dini bunalım ve şüpheleri yaşama şekline dönüşmektedir.

Özellikle gençlik döneminde yeni bir kişilik oluşturma çabası içerisinde yaşanan olaylar yeniden gözden geçirilerek genç tarafından sorgulanmakta, anlaşılmaya ve anlamlandırılmaya çalışılmaktadır. Bu itibarla bedensel özrürlük ve depresyon gibi bireyin hayatını önemli ölçüde etkileyebilecek olan olaylar karşısında gencin ne tür dini krizlerle karşılaşabileceği incelenmesi gereken bir durumdur. Çünkü gencin yaşadığı bu ızdırap tecrübesi sonucunda bazı sıkıntılarla karşılaşması mümkündür. 102 bedensel özürürlü ve 40 depresyonda genç ile yapılan mülakata dayalı bu çalışmada gençlerin yaşadıkları acı, elem ve ızdırap verici olay sonucunda, yaşanan olayı Tanrı'nın adaleti ve merhametiyle uzlaştırmada zorlandıkları ve buna bağlı olarak da Tanrı'nın varlığından şüphe duyma, dini inançlarda zayıflama, Tanrı'nın yaşanan olay sebebiyle kendilerini cezalandırdığı düşüncesi çerçevesinde aşırı suçluluk ve günahkarlık duygusunun yaşandığı, depresyonda gençler arasında göçük altında kalanlar ve yakınlarını kaybedenlerin de yoğun ölüm düşüncesine bağlı ölüm korkusunun olduğu ve bu durumlar sebebiyle Tanrı'ya sitem etme şeklinde bazı dini krizlerin yaşandığı görülmüştür. Bu dini krizlerin oluşturduğu olumsuz duygularla aşırı suçluluk duygusu vb. başatmede öncelikli olarak sevgi merkezli bir Tanrı Tasavvurunun önemli bir rolü bulunabilir. Bununla birlikte gence sağlanacak sosyal destek ve ahiret inancının vurgulanması ümitsizliği aşmaya katkısının duygusal odaklı başa çıkma davranışı olarak gerçekleştirilebilir.

Yaşanan olayın anlamlandırılması açısından da sağlam bir dini bilgi ile birlikte İnsan-Tanrı ilişkisi açısından konunun insan noktası ile ilişkisi dikkate alınarak insanın özgür irade sahibi bir varlık olması, gelişen bir yönünün bulunması ve olgunlaşma açısından sınanmasının önemi gibi özellikleri ile yaşanan olay arasındaki ilişkiler ele alınabi-

lır. Aynı zamanda ölümün hayat ile ilişkisi ve ahiret inancının sorumluluk bilincini geliştirme ve oto-kritik sağlayıcı rolü üzerinde durularak problem odaklı başa çıkma davranışı gerçekleştirilebilir.

EKLER

Tablo-1.Gencin Yaşadığı Olayı Nasıl İzah Ettiğine İlişkin Bulgular

SEÇENEKLER	BULGULAR			
	Bedensel Özürü	Gençler	Depremz ede	Gençler
	Sayı	%	Sayı	%
1-Tanrının bir cezası olarak görme.	76	75	28	70
2-Yaşanan olayın kendi içerisinde işleyen kuralları olduğunu ve onu bu özellikleriyle görme.	26	25	12	30
3-Yaşanan olayı acı ve ızdırıp verici olay olarak görme.	78	76	33	83
4-Tedbirsizlik ve kişisel ihmallerin sonucu olarak görme.	24	24	7	18
Toplam	102		40	

Not: Şıklarda yer alan 1 ve 2 ile 3 ve 4 no.lu ifadeler gençler tarafından birlikte zikredilmiştir.

Tablo-2. Yaşanan Olayın Dini Yönünün Olduğu Düşünmeye İlişkin Bulgular

SEÇENEKLER	BULGULAR			
	Bedensel Özürlü	Gençler	Depremzede	Genç- ler
	Sayı	%	Sayı	%
1-Tanrının bir cezası olarak görme.	76	75	28	70
2-İmtihan olarak değerlendirme	82	80	22	55
3-Allah'ın kendi kudretini göstermesi olarak görme	26	25	12	30
4-Bireyin daha iyi insan olmasına katkı sağlayıcı olarak görme	20	20	18	45
Toplam	102		40	

Not: Şekilde 1-3 ve 2-3 nolu ifadeler gençler tarafından birlikte zikredilmektedir.

Tablo-3. Yaşanan Olayın Tanrı İnancıyla İlişisine İlişkin Bulgular

SEÇENEKLER	BULGULAR			
	Bedensel Özürlü	Gençler	Depremzede	Genç- ler
	Sayı	%	Sayı	%
1-Olaya rağmen Tanrı'ya inanma	65	64	30	75
2-Tanrı'nın varlığından şüphe etme	25	25	10	25
3-Tanrı'nın merhamet ve adaletiyle bağdaştırmama.	42	41	25	63
4-Fikir belirtmeyenler	7	0,6		
Toplam	102		40	

Not: Şıklardan 1 ve 2 nolu şıkları ifade edenlerden bir kısmı 3 no.lu şıkkı da belirtmiştir.

KAYNAKLAR

Atkinson, Rita ve ark., **Psikolojiye Giriş**, çev; Yavuz Alogan, Arkadaş Yay., Ankara 1996.

Ay, Mehmet Emin, **Din Eğitiminde Mükafat ve Ceza**, Nil Yay., İstanbul 1984.

Aydın, Mehmet, **Din Felsefesi**, Dokuz Eylül Üni. Yay., İzmir 1987.

Ayoub Mahmoud, "The Problem of Suffering in İslam", **Journal of Dharm**, Vol. 2, 1977.

Bahadır Abdülkerim, **Ergenlik Döneminde Dini Şüpheler ve Tereddütler**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa 1994.

Baymur Feriha, **Genel Psikoloji**, İnkılap ve Aka, İstanbul 1978.

Bathom Poul (Edt.), **The John Hick Reader**, The McMillan Press., 1990.

Billington Ray, **Religion Without God**, Routledge, London 2002.

Black Kathy, **A Healing Homiletic Preaching and Disability**, Abingdon Press, Nashville 1996.

Chopra Deepak, **How to Knew God**, Rider, London 2000.

Fromm Erich, **Kendini Savunan İnsan**, çev; Necla Arat, Say Yay., İstanbul 1982.

Gölcük Şerafettin ve Toprak Süleyman, **Kelam**, Selçuk Üni. İlahiyat Fak. Yay., No: 1, Konya 1988.

Güler İlhami, **Allah'ın Ahlâkiliği Sorunu**, Ankara Okulu Yay., Ankara 1998.

Hick John, **Evil and The God Love**, The MacMillan Press, Second Edt., London 1977.

Hökelekli Hayati, **Din Psikolojisi**, T.D.V. Yay., Ankara 1983.

-----"Gençlik Döneminde Dini Şüphe ve Bunalımlar", **Din Öğretimi Dergisi**, 1988, S:14.

-----"Ölüm ve Ölüm Ötesi Psikolojisi", **Uludağ Üni. İlahiyat Fak. Dergisi**, 1991, c.3, s.3.

Hyde Kenneth E., **Religion in Childhood and Adolescence**, Religion Education Press, Birmingham 1990.

Jersild Arthur, **Gençlik Psikolojisi**, çev; İbrahim N. Özgür, Takıoğlu Mat., İstanbul 1978.

Karaca Faruk, **Ölüm Psikolojisi**, Beyan Yay., İstanbul 2000.

Kelpteğin Hatice, **İman Hayatı Açısından Kur'an-ı Kerim'de Sevgi ve Korku**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1992.

Kula, Naci, "Bedensel Özürlü Gençlerin Din Eğitiminde Dikkat Edilmesi Gereken Psikolojik Hususlar", **Gençlik Dönemi ve Eğitimi**, İSAV Yay., Ensar Neşriyat, İstanbul 2000.

----- "Deprem ve Dini Başa Çıkma", **Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S:!, 2002.

----- "Deprem ve Kıyamet Benzetmesi", **Uludağ Üni. İlahiyat Fak. Dergisi 25. Yıl Özel Sayısı**, Bursa 2000.

Köse Ali ve Küçükcan Talip, **Doğal Afetler ve Din, Marmara Depremi Üzerine Psiko-Sosyal Bir İnceleme**, İSAM Yay., Ankara 2001.

Kübler, Elisabeth Ross, **On Death and Dying**, McMillan Publishing, New York 1969.

Izutsu Toshihiko, **Kur'an'da Allah ve İnsan**, (çev; Süleyman Ateş), Kevser Yay., Ankara t.y.

Levin Jeff, **God, Faith and Health**, John Wiley ve Sons Inc, Canada 2001.

Miller Randolph Crump, "Kötülük Problemi ve Din Eğitimi", (çev; Hasan Dam), Ondokuz Mayıs Üni. İlahiyat Fak. Dergisi, 1998, S: 10.

Özarlan, Selim, "Ahiret İnancının İnsanın Anlam Arayışına Müspet Katkısı", **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi**, Elazığ 2000, S: 5.

Özdemir Metin, **İslam Düşüncesinde Kötülük Problemi**, Furkan Yay., İstanbul 2001.

Pargament Keneth, "God Help me I, Religion Coping Efforts an Prediction of Outcome to Significant Negative Live Events", **American Journal of Community Psychology**, 1990,18,6.

Preuschaff, Gisela, **Çocukların İçindeki Korkular**, (çev; Özkan Schulze), Beyan Yay, İstanbul 1998.

Swinburn Richard, **Tanrı Var mı**, (çev. Muhsin Akbaş), Arasta Yay., Bursa 2001.

Şenol Selahaddin, Karacan Elvan, Şener Şahiner, "Çocuklarda ve Ergenlerde Depresyon", Edt; Aysel Ekşi, **Ben Hasta Değilim**, Nobel Tıp Kitabevi, İstanbul 1999.

Taylan Necip, **Düşünce Tarihinde Tanrı Sorunu**, Ayışığı Yay., İstanbul 1998.

Yalom Irvini, **Varoluşsal Psikoterapi**, (çev; Zeliha İyidoğan Babayiği), Kabakçı Yay, İstanbul 1999.

Yaran Cafer Sadık, **Kötülük ve Teodise**, Vadi Yay., 1997.

-----Günümüz Din Felsefesinde Tanrı İnancının Aklılığı, Etüt Yay. Samsun 2000

Yörükoğlu Atalay, **Gençlik Çağı**, İş Bankası Yay., Ankara 1986.